

HORVÁTH JÚLIA BORBÁLA

Fölszállott a páva

M E G Y É K H E L Y E T T Ú J B Ó L V Á R M E G Y É K

A Magyar Írószövetség Szociográfiai Szakosztály *Do you speak Magyar?* című projekt / Délvidék / Kispicac

*„Fölszállott a páva, vármegye-bázára,
Sok szegény legénynek szabadulására.”
Kényes, büszke pávák, Nap-szédítő tollak,
Hírrel hirdessétek: másképpen lesz holnap.
Másképpen lesz holnap, másképpen lesz végre,
Új arcok, új szemek kacagnak az égre.
Új szelek nyögetik az Ős-magyar fákat,
Várjuk már, várjuk az új magyar csodákat.”*

(Ady Endre: Fölszállott a páva / Részlet. Vér és Arany. 1908)

Amikor Kispicacra értünk, esett az eső. Úgy is lehetne mondani, hogy mielőtt Kispicacra értünk, eleredt az eső. De Mancika, a falu *középpontja* másképp látta:

– Nahát, meghoztátok az esőt! Régóta vártuk... Mancika nem tudhatta, hogy útközben az esővel kergetőztünk, és a szél fújta ide bennünket, vagy éppen mi keltettünk huzatot. Mindenesetre esett, végre esett.

A határon rövid adminisztráció után átcsúsztunk, alig vettük észre, hogy már másik országban járunk, hiszen egyszer sem kellett híres-hírhedt angoltudásunkat elővenni a tájékozódáshoz. A táj magában tartott bennünket, és a szemünk továbbra sem akadt hegycsúcsokba. Alföldön haladtunk, mégpedig rendületlenül délnek, szántott és vetett földek, szőlőskertek, itt-ott sárguló levelek között érett a Kárpát-medence aranya.

Lóczy Lajos geológus, földrajztudós a Nagy-Alföldet úgy „értelmezte”, hogy annak észak-északkeleti fele a Duna–Tisza-hátságához, a dél-délnyugati része a Duna völgyéhez tartozik: az északról dél felé elnyúló Cserhát-hegység 300 méteres magasságból indul útnak, lefutó löszös nyúlványai megnyugszanak a völgyemenetben, és 110-140 méteren haladnak tovább. A harmadik Alföld-szelet az eredeti vármegye-határig tart. Egyfelől a Szabadkától Kúla-Verbászig terjedő sík közt foglalja el, határvonal a Ferenc-csatorna, a másik felől a Duna–Tisza köze legmélyebben fekvő területe zárja a síkságot, amely tulajdonképpen a vármegye déli pereme, „a folyók ó-alluviális” (az emberi emlékek korából származó) löszsíksága.¹

Fentiekből adódik a történelmi vágy, úgy tekinteni kicsiny országunk körvonalaira, mintha az 1920-as „békeszerződést” követően a határ menti vármegyéket nem dara-

bolták volna fel, s a teljes Bácska, valamint a többiek is magyarországiak volnának, mint amikor még hatvannégyen voltak a vármegyék. Ebben az esetben az ország alapműködéséhez szükséges földrajzi, gazdasági és közigazgatási egységek maradtak volna egyben; például a Nagy-Alföld is. Ahhoz viszont némi méltányosság szükségeltetett volna, éppen csak annyi, amennyit manapság elvárnak tőlünk a világ urai, kik kezükben vezénylőpálcával humanizmusra és toleranciára hivatkozva, próbálnak egyengetni bennünket. A trianoni döntést követően mindössze tíz vármegye maradt épségben az anyaországgá előlépő Magyarországon. Huszonötnek (Arad, Bács-Bodrog, Baranya, Bereg, Bihar, Csanád, Csongrád, Esztergom, Gömör és Kishont, Győr, Hont, Komárom, Moson, Nógrád, Pozsony, Sopron, Szabolcs, Szatmár, Torontál, Ugocsa, Ung, Vas, Zala és Zemplén) kisebb-nagyobb területei átkerültek újonnan alakult vagy az ily módon vizionált országokba. Közülük négy, három különböző ország része lett, miáltal az ott élő többségi magyarság is megkülönböztetődött egymástól (Vas, Szatmár, Torontál, Ugocsa), mivel más-más országok állampolgárai lettek.

A magyarok túlélési technikájáról írta Németh László 1934-ben: „A magyarság az elmúlt tizenöt évben igen kényelmes álláspontot foglalt el ezzel az elszakított egyharmaddal szemben; a nagyhatalmak elvitték, a nagyhatalmak majd visszahozták, csak iparkodjunk barátokat szerezni közöttük.”² Nos, azóta jobbra ekként élünk és iparkodunk, de hogyan szerezzünk barátokat e kérdésben, amikor éppen azon barátaink váltak ellenséggé, akikkel addig együtt éltünk. Ma már e kérdésnél a történelmet hézagosan ismerő új generáció néz ránk csodálkozva: ti még mindig itt tartotok?

Itt tartunk, és ide tartunk. Ezúttal négyen Magyarországról, és ketten a délvidékiek közül csatlakoztak a táborhoz. Az első négy napot Kispiacon, kettőt a ludasi Rókátanyán, hármat pedig a Kanizsai Író-táborban töltöttünk. Beszélgetőtársaink szájából nem egyszer elhangzott ugyanazon rendreutasítás, mint az előzőleg bejárt helyszíneken is: jugoszláv-szerbül, latin-románul, ukrán-ruszin-oroszul, cseh-szlovákul vagy osztrák-németül, mármint hogy ez Szerbia/Románia/Ukrajna, Szlovákia/Ausztria, és ezért az itt használatos nyelvet kell beszélned. Pont. Ezzel még egyet is lehetne érteni, mert aki boldogulni akar, annak nem árt ismernie kapott vagy választott hazája nyelvét, de akinek anyanyelve volt és maradt a magyar-magyar, annak főképpen szükség van idegen nyelv ismeretére, hogy elbeszélhesse, mi történt vele és őseivel.

E téma rendkívül foglalkoztatta író-társunkat, aki kárpátaljaiaként nem vehetett részt a tiszabökényi falukutató táborban, de eljött velünk Bácskába, hogy tegyen valamit. Zoltán az orosz–ukrán háború miatt – akkor már több mint egy éve – nem járt otthon, mert nem akarta, hogy besorozzák a szláv népek testvérháborújába. Odaát üresen áll a háza – ott jártunkkor elmentünk az utcájukba, és megnyugtatósként küldtem neki fotókat róla. Bár ne tettem volna?

Kispiacon és a környező tanyákon kilenc családot kerestünk fel, és mintegy harminc interjút vettünk fel (személyesen és kérdőív formájában); fotókat, videókat készítettünk. Megbeszéléseinket a kispiai tájban tartottuk, ahol meglátogatott bennünket a Szegeden és Szabadkán élő Lencsés Gyula kutató, aki az 1937-es dudari falukutatósról írt kötetéről tartott előadást.³

A tábor utolsó három napját Magyarkanizsán töltöttük. Délvidéki íróbarátokkal találkoztunk és beszélgettünk mindig ugyanarról. Bordás Győző, Csík Mónika, L. Móger Tímea, Lovas Ildikó, Verebes Ernő tematikus írásai személyes érintettségük révén kerültek a kötetbe. Tari István naplószerűen mesélt a délszláv háborúról, miként tarthatott majd' tíz évig kallódásuk és veszélyeztetettségük a mások érdekei mentén kirobbant üzekedésben. Pista történeteiben szociográfiai részletességgel leperreg a Délvidék kilencvenes évekbeli kiürülése, a bujdosás, valamint az idegen rendezés korszaka, amely váteszi üzenet a kárpátaljai magyarság részére, mi történik, és mi fog történni velük, ha egyszer véget ér az orosz–ukrán háború.

Messzire azonban nem kellett mennünk ahhoz, hogy harci viszonyokat találjunk. Kispiac falu Magyarkanizsa községben⁴ fekszik mintegy tíz kilométerre a magyar–szerb határtól. A környéken élő határőrnépségtől soha nem állt távol a katonáskodás, soraikban keveredtek a magyar, a kun, a jász és a szerb származásúak. Noha a falut ottjártunkkor még elkerülte a menekültáradat, az onnan nem messze lévő Horgos nevét viszont már minden magyarországi megtanulhatta, hiszen 2015 óta a hírműsorok részletesen beszámolnak a déli határon tapasztalható migrációs nyomásról. A lakosság a védelmi vonal áthelyeződését várja (tulajdonképpen a Schengeni-határ kitolását Dél-Szerbiába), ami viszont e sorok írásakor még várat magára.

A falu- és tanyakutatásból tehát nem maradhatott ki a menekültkérdés. A Szabadka–Horgos útvonalon, amely a szerbiai oldalon szinte párhuzamosan fut a határral, lehetetlen úgy végigmenni, hogy ne találkozzunk „illegálisan érkező harmadik országbeli állampolgárral”. E meghatározást a Pannon Televízió híradásaitól vettük át. Mészáros Györggyel, aki akkor már hónapok óta tudósította a magyar M1 csatorna nézőit a határon történő eseményekről, hosszas itthoni egyeztetéseket követően ismerkedtem meg. Előzőleg hárman visszamondták a feladatot, végül az ő esetében is meg kellett elégednünk annyival, hogy a stábbal együtt elvitt bennünket a horgosi migránstáborhoz, vele pedig később készíthettünk interjút.

Szabadkán, a tévé portáján várakoztunk. Megérkezett az operatőr és a gépkocsivezető, s amíg a mikrobuszhoz értünk, megkaptuk a kiképzést:

– Legyetek kedvesek velük! Sokan tagadják, hogy beszélnek angolul, de közel jönnek, és hallgatóznak. Kérem, hogy amíg ott tartózkodunk, mellőzzük az egyéni akciókat!

Ott jártunkkor az észak-bácskai homoktanyákon látszólag semmit sem érzekeltek ebből. Legfőljebb este, amikor behúzódtak a földekről vagy az állatok mellől, és a híradós tudósításokban látták, pár kilométerre a lakhelyüktől kiket, miképpen érint a bevándorlás.

– Ma újabb lövöldözés volt a makkhetesi erdőben... Az orosz–ukrán konfliktusban mihamarabbi béketárgyalásokra van szükség... A tegnapi eső meghozta az enyhülést... – s akkor a gazda elkapcsol. Ezt a hírt várta, mert ez a biztos és a legfontosabb. Láta, amikor kint járt, hogy készülődik valami. Enyhülés, zivatarokkal... Van remény. Van értelme, hogy itt maradjon. Csöppek vagyunk a homokon – mondta az egyik juhász –, mikor már kiszáradnánk, *mindég* elered az eső.

Részlet a *Do you speak Magyar?* c. falukutató sorozat kispiai (Délvidék), *Csöppek a homokon* c. kötet *A tábor* című fejezetből.⁵

2022. szeptember 2-án Budapestről indultunk. Borús, esős napra ébredtünk, csüngő hasú rackafelhők vonultak át az égen, két hónap után végre megérkezett az eső. Ez a különösen aszályos nyár ember-, állat- és növénypróbálónak bizonyult, de szerencsénkre most esett, és az áldással kísérve haladtunk a déli országszél irányába. A kisautó jelentősen megterhelve szuszogott a szélső sávban, ruha, ennivaló, laptop és ajándék Tokaji bor lapult a csomagban – mindenesetre. Útközben a Tokaji Írótábor élményeiről beszélgettünk; az is jubilált, éppen az ötvenedik következett az ötvenegyedik évben – mivel egyszer elmaradt a móka – a büszke Kanizsán viszont, ahová betértünk a falukutató végeztével, már a hetvenediket számlálták. Szóba került legutóbbi írásom a bátrak szociográfiájáról: a rendszerváltoztató írók, a betiltott folyóiratok, az elhallgattatott szerzők – bár később szétváltak útjaik, változtak nézeteik – akkor egyet akartak: a szabadságot, s kaptak helyette szabadosságot... De ezt egyelőre hagyjuk.

– Mi legalább akadálytalanul átléphetünk a sajátból az egykor sajátba – mondja Tibor, és nem tudom megszokni, hogy bármelyik országhatárunkhoz érkezem, néhány száz méter megtétele után gombóc keletkezik a gyomromban, mintha egy megemészthetetlen, kiköphetetlen méregpirula provokálná, mit tegyen vele a szervezetem. Útközben többször megállunk, a határ előtt egy utolsót tollászkodunk, veszek benzint, noha háromnegyedig a tartály, mert amikor két hete, a táborhely bejárásakor Kelebiánál tankoltam, jól látható helyre kiírták, hogy naponta csak egyszer adnak.

– És csak tíz litert – szólal meg egy hang hátulról, mindenki mást és másképpen tud, egyet viszont egyformán: béke kell, béke, lehetőleg azonnal!

– Íme, itt van megint a politika – ezt Magdi mondja, aki éremkésztőként, iparos és művész szemmel egyszerre szemléli a világot, s azt látja benne, hogy a nyersanyagárak – legyen az élelem, üzemanyag vagy kiöntendő fém – indokolatlan mértékben elszabadultak. S valóban, a háborús infláció a létfenntartáshoz szükséges termékek esetében a két-háromszorosára ugrottak.

– Amellyel kifizettetik velünk a fegyverkezés árát – mondja valamelyikünk, és bámulunk kifelé, ahogy ingyen eső mossa, mossa a drága száraz földet. Csorog, fogy az út előttünk, a szikes talaj homokgőzt lehel magából, a megpörkölődött lombok e kora őszön inkább lehullanak, mintsem újat hajtának; dagad a határ a kétnapos gyomtól, de él. Csongrádban és a Kunságokban a meteorológiai aszályal hidrológiai aszály is keletkezett – így mondják a szakemberek, bár a végeredmény mindkét esetben a pusztítás –, amely határok ide vagy oda, a Bács-Kiskun megyéből átnyúló Észak-Bácskát, az Alföld szerbiai csücskét is sújtják.

– Vármegye – javít ezúttal a rádiós hírolvasó, s új rendelkezésről tájékoztatja a nagyközönséget, miszerint: „Magyarország alaptörvényének tizenegyedik módosítása 2023. január 1-jétől az 1949-es kommunista alkotmány által bevezetett megye helyett újra az azt megelőzően, 950 évig használt vármegye elnevezéssel illeti majd

a magyar közigazgatás alapvető területi egységét”.⁶ Ezzel újból a nagypolitika ingoványos talaját szántjuk, a keresztény magyar állam területi szerveződésének egyik alapvetését.

A történelmi vármegyerendszer egykor Szent István király államalapító munkásságának gerincvonalát képezte, és a Kárpát-medencei országvédő várak köré szerveződött, s ilyenformán több, mint ezeréves. Büszkéek lehetünk rá, mert a középkorban Európa mai, nyugati államainak többségében (Németország, Olaszország) nem képeztek hasonló egységet, sőt, Spanyolország utolsó muszlim emírségét csak 1492-ben foglalták el a keresztények, az egységes Spanyolország pedig csak száz évvel később kezdett körvonalazódni. Aragónia és Kasztília a XVI. század elején tért egyazon király, V. Károly uralma alá. Franciaországot az 1789-es forradalomig különböző jogcímenek futó departement-rendszer laza szövetsége (vagy az sem) alkotta, a jog- és vámhatárok nélküli egyesítés elképzelését először Richelieu bíboros jelentette be. A mai Benelux államok „ősei” a hercegségek, grófságok a Német-római Birodalom részét képezték, és mint országok a napóleoni háborúkat követően, a XIX. század közepén váltak függetlenné.

– Új államok és függetlenség. Témánál vagyunk megint, s Bács – legyen az Bodroggal vagy anélkül – vármegye területén a trianoni határon átkelve jogilag egy másik országban találjuk magunkat. Pillanatnyilag a történelem évszázadnyi állapotáról beszélünk, amely mindössze számunkra, kortárs élőknek tűnik természetesnek, akik a fától nem látván az erdőt, bolyonganak egy állandónak érzékelt világban. Holott:

Magyarországon az első évszázadokban viszonylag zavartalanul működött a vármegyerendszer, noha számos cezúrát alkalmaztak. Például a XIII. századi birtokviszonyok átrendeződése miatt a királyi vármegye fogalma helyett bevezették a nemesi vármegyét, és a mohácsi csata után (1526. augusztus 29.) polgárháború alakult ki az országban, amely jelentősen megtépázta az egységet. 1541-ben I. Nagy Szulejmán elfoglalta Buda várát, és a második drinápolyi békével (1568) a Magyar Királyság három részre szakadt: királyi Magyarország, Oszmán Hódoltság és Erdélyi Fejedelemség.

– Ezek szerint, amint a magyar–szerb határ felé tartunk, a hajdani török hódította régióban járunk, melynek része volt az egykori Pest-Pilis-Solt-Kiskun és Bács-Bodrog vármegye területe, közvetlen érintkezéssel Csongrád-Csanáddal (utóbbi 2020. június 4-én szerezte vissza a Csanád utónevét). Közép-Magyarország a hódoltságot követően is maradt magyaros, már amennyire e nehéz helyzetben maradhatott. A százötven éves oszmán fennhatóság ideje alatt – amelynek 1718-ban a pozsareváci béke vetett véget – a vármegyerendszernek köszönhetően nem törökösödött el jelentősen a magyar népesség. A hódoltsági területekről a tisztviselői kar és a nemesség a királyi Magyarországra költözött, s ún. kihelyezett vármegyeként fenntartotta a jogfolytonos közigazgatási működést, ezért nem szakadt meg a magyar állami kontinuitás. Salamon Ferencz a *Magyarország a török hódítás korában* című művében (1864) írta:

„A megye azonban az országgyűléstől függött s a megyék nemessége és képviselői alkották az országgyűlést.”⁷ A kora újkorban megjelent a területhatárokon belül mű-

ködő közbiztonsági szervezet, a parasztvármegye, helyi fizikai vagy jogi képvisellel; vezetője az ispán volt. Az egységes vármegyerendszer kialakítására – ha úgy tetszik: visszaállítására – az 1881-es reformok révén került sor, ami maradéktalanul felszámolta a kiváltságos területeket. A vármegyék a többi javakkal együtt újból visszakerültek a Szent Korona-tan szerinti tulajdonrendbe.

– Na, és képesek lennénk-e felsorolni egykori történelmi vármegyéink nevét? Vagy legalább azét, amelyen éppen áthaladunk? Remek foglalatosság utazás közben, és agytornának sem utolsó, de a legismertebb helységnevek után csend ereszkedik közénk. Csak az autómotor duruzsol kitartón, s barátunk, az okostelefon kisegít a válaszban. Mire föleszmélünk a történelemből, a dűnék és szőlőtőkék között váratlanul befutunk állomáshelyünkre, a tábla szerint: Male Pijace-ra. Vagyis Kispiacra, amely eredetileg Körös-Piac név alatt előbb Csongrád, később Bács-Bodrog vármegyéhez tartozott.⁸

Úgy emlékeztem, lesz még vagy két falu odáig, de az elhúzódó, lusta homok, az egykori tanyafűzér megvicceli a látogatót; az egyik oldalon hallgatag, tisztaszobás házak elárvult görékkal, a másikon modern, műanyagablakos, garázsos porták; mintha egy időben a régi és az új főutcán hajtának a kocsit. A hosszú bekötőút vezetne akár Beregszászra, Szatmárnémetibe vagy előző táborhelyünk, Várhosszúrét központjába is. Az épületek, a fák, a kerítések, a visszanéző tekintetek, amint az utcán ráérősen gyalogló lakosok leolvassák a rendszámról, honnan érkezünk, már megtanították nekünk, hogyha lehúzzuk az ablakot, kérdezősködvén: merre van az arra, akkor azt magyarul tegyük.

Mancika kolbászos krumplicevessel és palacsintával fogad bennünket; ő a szállásadónk, szervezőnk, adatszolgáltatónk és helytörténészünk egy személyben. Az illat pillanat alatt feledtette velünk, hogy nem odahaza vagyunk, s a pára a szemünk sarkában – holott előzőleg tíz emailt, ha váltottunk, és egyszer találkoztunk személyesen – elhomályosítja a közénk rakott határokat.

JEGYZETEK

- 1 Lóczy Lajos: Jelentés az 1886. év nyarán Arad-, Csanád- és Temes-megyékben eszközölt földtani részletes felvételekről. In.: *A Magyar Kir. Földtani Intézet évi jelentése – 1886*: 105. 4. fejezet. EPA/OSZK
- 2 Németh László: *Életmű szilánkokban I.* (tanulmányok, kritikák, vallomások). Magvető-Szépirodalmi, 1989: 353-354.
- 3 Lencsés Gyula: *Angolok a Bakonyban*. Gondolat, 2019
- 4 Szerbia több települést összefogó, legalsó szintű közigazgatási egysége (szerbül *opština*, magyarul *község*) általában egy községközpontként működő városból vagy nagyobb faluból és a körülötte fekvő kisebb falvakból áll. A közös önkormányzat a községközpontban működik.
- 5 Ld. előzmények: *Életünk*, 2022 – 09. LX. évf.
- 6 *Magyar Nemzet*, 2023. jan. 7., online.
- 7 Salamon Ferenc: *Magyarország a török hódítás korában*. Pest, 1864: 147
- 8 Kispiac Település Honlapja [2023. 08. 24.], online: <http://www.kispiac.rs/index.php?id=falutortenet>

